

Saara Haapamäki

GRAMMATIKEN OCH DET TALADE SPRÅKET: NÅGRA NEDSLAG I GRAMMATIKENS HISTORIA

§ 1. Att sammanföra grammatiken och det talade språket som jag gjort i rubriken kan för någon te sig som en motsägelse. En sådan slutsats finner stöd åtminstone då man betraktar grammatiken i ett historiskt perspektiv. Redan etymologin för ordet *grammatik* antyder att det först och främst handlar om en bokstavslära; grekiskans *gramma* betyder helt enkelt 'bokstav', 'det skrivna', och en *grammatikós* var en person som behärskade användningen av bokstäverna, eller med andra ord var läs- och skrivkunnig, och kunde förmedla denna konst till andra. Man kan alltså säga att grammatiken ända sedan början var intimt relaterad till skriften. (Jfr t.ex. Curtius 1969:52.)

Men jag sätter dock inte punkt här. Som underrubriken säger ämnar jag i stället göra några nedslag i grammatikens historia, med syftet att studera huruvida och på vilket sätt det talade språket har spelat, eller inte har spelat, en roll i grammatiken. Eftersom varje försök till en heltäckande beskrivning är utslutet inom ramen för en uppsats som denna har jag i stället bestämt mig för ett selektivt tillvägagångssätt. Jag tar således fasta på några språkvetenskapshistoriska källor, företrädesvis grammatiska översiktsverk (språkläror), från några historiska perioder som jag har sett som representativa antingen för tendensen att ge det talade språket en plats i grammatiken eller för tendensen att inte göra det. Jag menar nämligen att det talade språket har spelat en viss roll i den grammatiska beskrivningen även om det sannerligen inte har utgjort grammatikens främsta studieobjekt. Mot Maria Arnstads (2000:19) påpekande att den nya Svenska Akademiens grammatik (SAG) skulle vara den första grammatiken som gör anspråk på att beskriva det talade språket i samma mån som det skrivna kan man således invända att sådana anspråk har funnits tidigare. Och det är bland annat dessa anspråk jag vill ta fasta på i min artikel. Jag kommer inte att presentera den historiska översikten i kronologisk ordning utan tänker i stället välja som utgångspunkt en historisk period då intresset för det talade språket har framstått som mest markant. Därifrån går jag sedan både bakåt och framåt i historien. Tiden i fråga är sekelskiftet 1900. Traditionen i fråga är den så kallade junggrammatiken.

§ 2. De junggrammatiskt inspirerade språkforskarna i Sverige för cirka hundra år sedan, exempelvis Adolf Noreen, Gustaf Cederschiöld och Esaias Tegnér

(d.y.), tog främst intryck av sina tyska förebilder, vilka mycket energiskt hade börjat framhäva den psykologiska aspekten i språkforskningen. Enligt dem hade språket sin sanna existens i den enskilde individen. Språket var människans livsytring, som ett med människan, och inte, som man tidigare hade tänkt, en organism eller ett ting utanför eller ovanför människan som levde sitt eget liv (se t.ex. Osthoff & Brugmann 1878:XII; Paul 1898 [1880]:11).¹ Det är denna grundövertygelse som leder till ett ökat intresse för det talade språket. Och just på den punkten kritiseras de tidigare traditionerna, i synnerhet den historisk-komparativa grammatiken. Ett av dess värsta tillkortakommanden ansågs bestå i att den hade intresserat sig för språket på papper då den borde ha intresserat sig för den talande människan. (Osthoff & Brugmann 1878:Vf, X, XII (fotnot 1).)

De svenska sekelskiftesgrammatikerna framhäver i likhet med sina tyska förebilder att det är det talade språket som är grammatikens och språkvetenskapens främsta studieobjekt (t.ex. Noreen 1903:44, 51f.). Det skrivna språket är sekundärt och har blott som syfte att återge det talade språket så noggrant som möjligt (t.ex. Schwartz & Noreen 1881:1; ibid. Bihang I:I). I praktiken innebär detta att de grammatiska översiktsverken innehåller talrika hänvisningar till vardagligt talspråk, dialektala varianter med mera (t.ex. Beckman 1904, Cederschiöld & Olander 1904), och att ljudläran kommer in som en ny avdelning i grammatiken och samtidigt tränger undan grammatikens gamla skötebarn, ortografen:

I en "språklära" – hvilket icke är och icke får vara någon rättskrifningslära! – har man icke att göra med hur något skrives, utan man vill veta, hur saken förhåller sig i det lefvande språket, d.v.s. i de talande individernas själ och mun. Att detta skall behöfva sägas ännu i detta nådens år 1898. (Noreen 1898:398.)²

Intresset för det talade språket och för den talande människan hade relevans även utanför den rena grammatikens område, inte minst i de talrika dialektstudierna kring sekelskiftet. Junggrammatikerna agerade också i rättskrivningsdebatten och ivrade för fonetisk stavning. I undervisningen ville de likaså framhäva det talade språkets betydelse. En av de främsta pionjerna för svenska talspråksstudier är Gustaf Cederschiöld, till exempel med sina arbeten

¹ Samma tanke uttrycks även av Tegnér (1922[1874]:105): "Språket har ingenting gjort, det kan ej själv utveckla sig; det är människorna som ha utvecklat och förändrat det."

² Noreens kritik riktar sig här mot Brates grammatik (1898) där ljudläran sönderfaller i en uttalslära och en rättskrivningslära. Här kan man dock notera att även Schwartz & Noreens grammatik (1881) innehåller en rättskrivningslära. Detta gäller däremot inte Beckman (1904), som dessutom på ett annat ställe explicit påpekar att rättskrivningsläran har "intet sammanhang med grammatiken" (Beckman 1903:354).

Om Kvinnospråk och Svenskan som skriftspråk. Den sistnämnda studien behandlar, trots titeln, utförligt även det samtida talspråket. Cederschiöld (1916[1897]:35, 162) poängterar också explicit att man särskilt i språkläror och ordböcker gjort sig skyldig till ett ensidigt intresse för det skrivna språket och därvid nästan helt försummat till exempel samtalspråket.

Man kan sammanfattningsvis säga att junggrammatikerna i sin verksamhet styrdes av insikten om att det talade språket är någonting väsensskilt från det skrivna språket, "språket på papper", och därutöver värt att studeras. Den insikten förstärktes genom en annan, nämligen insikten om att det dittills bara hade varit "språket på papper" som stått i fokus för grammatiken. Jag skall därför nu gå bakåt i historien för att se huruvida detta påstående har fog för sig.

§ 3. Junggrammatikernas argument att komparativisterna inte intresserade sig för det talade språket i någon större utsträckning förefaller otvivelaktigt motiverat. Men med tanke på att den historisk-komparativa grammatikens huvudsakliga intresse gällde fornspråken kan man egentligen inte heller vänta sig något annat. De historiska källorna som utgör dess främsta studieobjekt representeras ju enbart av skrivna texter. Icke desto mindre kan man hitta hänvisningar till uttalet i fornspråken i de historiska språklärorerna. Det är fråga om följande typ av upplysningar om uttalet av vissa bokstäver:

I Fornnorskan har *ll* vanligtvis hårdt ljud såsom *ddl*, t.ex. *fullr* full läs fudd'r; äfven *rl* närmar sig mycket detta ljud, t.ex. i ordet *karl* gubbe. Dubbelt *n* har likaledes ofta hårdt ljud, t.ex. *brunn* brun läs brudn. (Dieterich 1850:6.)

Det förefaller alltså som om grammatikerna skulle ha tämligen säkra kunskaper om uttalet i fornspråken, vilket emellertid skulle förutsätta att man i de historiska källorna skulle ha tillämpat en fonetisk stavningsprincip. I varje fall problematiseras förhållandet mellan talat och skrivet språk inte på något sätt i de historiska grammatikerna, och man kan därutöver säga att de, bortsett från de små inslagen av talat språk i bokstavsläran, huvudsakligen koncentrerar sig på det skrivna språket. Överhuvudtaget är den historisk-komparativa grammatikens mål snarast att rekonstruera den grammatiska strukturen hos det indo-europeiska urspråket och att urskilja regelbundenheter i det språkhistoriska materialet, något som kallades för "språkets lagar". Dessa lagar skulle vara oberoende av människan; det var inte talarna i den kommunikativa praxisen som bestämde över språkbruket utan språket självt skulle följa sina egna lagar. På så sätt tillmättes språket en inneboende kraft som människan inte hade

någon möjlighet att ingripa i. (Se t.ex. Grimm i Arens 1969:197ff; Schleicher i *ibid.*:251.)³ Följaktligen hade komparativisterna i allmänhet också svårt att acceptera tanken om språkets konventionalitet och tecknets arbitraritet.

§ 4. Går man längre bakåt i historien kan man hitta en tradition som inte delar samma språksyn som komparativisterna. Det är den allmänna, rationalistiska grammatiken, *grammaire générale*, som fann sin väg till Sverige i början av 1800-talet, nästan tvåhundra år efter att den hade börjat få fotfäste på kontinenten.⁴ Inom den här traditionen betonar man i stället just språkets konventionella och kommunikativa karaktär. Språket ses som internt relaterat till människan; språket är något som gör människan till människa och något som hon själv har skapat för sina syften.

Men en sådan språksyn leder i den rationalistiska grammatiken inte till att det talade språket skulle stå i centrum. Visserligen gör inte heller skriften det. För den allmänna grammatiken är inte alls intresserad av konkreta språkliga manifestationer, vare sig i tal eller i skrift. Inspirerad av Descartes metod deducerar den i stället sitt studieobjekt ur det mänskliga intellektet, och ett av dess primära syften är att uppdaga språkliga universalier. Ur den synvinkeln är det förstäligen att den i allmänhet inte heller hade några anspråk på att normera språket. Exempelvis Axel Gabriel Silverstolpes *Försök till en ny uppfattning af hufvud-grunderna för allmänna språk-läran* (1816) har ett helt annorlunda syfte:

[Jag ville] komma till uppställningen af ett system öfver Språk i allmänhet, där allt ägde sitt bestämda och framför allt riktiga rum, och där allt tillika stode i sammanhang med hvartannat. (Silverstolpe 1814:61.)

Detta av Silverstolpe omtalade systemet gäller först och främst "Talets delar",⁵ det vill säga ordklasserna och deras väsen. Någon rättskrivnings- eller uttalslära ingår däremot inte i Silverstolpes grammatik.

³ Den svenske grammatikern A.L. Schiller (1859:2) gör i samma stil gällande att språket inte är människans uppfinning utan en inneboende kraft och inget kommunikationsmedel utan ursprungligen ett meddelande till den talande själv.

⁴ En av de första och viktigaste representanterna för denna inriktning är *Grammaire générale et raisonnée* (1660) av Antoine Arnauld och Claude Lancelot.

⁵ Man kan notera att Silverstolpe i några fall använder uttrycket "tal". Det förefaller emellertid som om han därmed avsåg språket i största allmänhet, inte specifikt det talade språket (jfr t.ex. *ibid.*:4f.).

§ 5. Om den allmänna grammatiken i Silverstolpes tappning inte hade något större intresse för att normera språket, så hittar man bland de grammatiska arbetena på 1600- och 1700-talet ett flertal sådana vars huvudsakliga intresse just gäller regleringen av språket och i synnerhet ortografiska frågor. Anledningen till den sortens intresse är i det här fallet enkel: skrivsättet var ännu i högsta grad varierande, och det uppfattades som en angelägen uppgift att etablera ett enhetligt svenskt skriftspråk. Här var grammatikerna alltså visserligen intresserade av den konkreta språkanvändningen, men först och främst av den skriftliga. Det var framför allt språket i Bibeln och hos de så kallade goda författarna som skulle gälla som förebild.

Naturligtvis kunde det talade språket indirekt spela in också här. Några av dessa grammatiker framhävde till exempel att skriften så noggrant som möjligt bör återge det talade språket. Denna åsikt kan påträffas bland andra hos 1600-talsforskaren Samuel Columbus som dessutom själv till en del har anpassat sitt skriftspråk efter sin dialektala talspråksvariant:

Jag wil skrifwa [...] Wärd, derföre at Folket säger Wärd, ok lemna åt de Lärde, at leeta efter dess Ursprung om dä kommer åf wirra, wirla, huirfla, eller hur de wile: Jag wil skrifwa Wärd, dörför' at Folke säger så: oaktat at Tysken säger Welt ok Holländar'n Werelt: ty huad har iag i min skrifning mäd dem at beställa? (Columbus 1963:77.)⁶

Bortsett från de små inslagen av talat språk kan man säga att 1600- och 1700-talens grammatiska praxis nästan uteslutande är centrerad kring skriften, och från detta kan man också dra en naturlig parallell till den antika grammatikuppfattningen. Hos 1600- och 1700-talsteoretikerna kan man dock även upptäcka en tendens att mer eller mindre sätta likhetstecken mellan språk och skrift. Till exempel det faktum att de betraktar språket som en gåva av Gud leder dem till slutsatsen att skriften också är en gåva av Gud. I det sammanhanget spekulerar de bland annat huruvida Gud gav människorna skriften genom Moses eller genom Adam. (T.ex. Tiällmann 1696:50.) Jesper Swedberg är benägen att välja det förstnämnda alternativet:

Jag sade/ at then alwise Guden först utgaf bokstäfwer med theras mynd/ skapnad och halt/ såsom en dräpelig nådagåfwö. Och lärde Gud Mosen/ och han sitt folck/ huru hwar och en bokstaf skulle skrifwas och settias: och hafwer således them helgat och liksom inwigt. (Swedberg 1722:140.)

Denna syn orsakar dock vissa komplikationer i fråga om den så kallade fonetiska stavningsprincipen. Till exempel Nils Tiällmann (1696:18) är tveksam inför principen på grund av att man enligt hans uppfattning inte kan veta med

⁶ Columbus arbete är skrivet någon gång kring 1678–79 men blev publicerat första gången så sent som 1881.

säkerhet om Gud skrev så som han talade. Det här tyder först och främst på att Tiällmann tar för givet att existensen av ett talat språk implicerar existensen av ett skrivet språk.

§ 6. Den här diskussionen ger vid handen att junggrammatikerna nog hade rätt i att den tidigare grammatiktraditionen huvudsakligen hade varit skriftcentrerad. Det torde dessutom vara befogat att säga att junggrammatikerna var bland de första i grammatikens historia att explicit uppmärksamma tal- och skriftspråkets olika natur. I rättvisans namn bör man dock på den här punkten komma ihåg att inte heller junggrammatikerna alltid forskade i enlighet med sina egna grundsatser. Postulerandet av det talade språkets primära ställning innebar nämligen ingalunda att man alltid faktiskt skulle ha undersökt det talade språket. I Noreens *Vårt språk* letar man till exempel förgäves efter hänvisningar till hur människor talar i olika situationer.

Men oavsett om junggrammatikerna de facto undersökte det talade språket eller inte, så blev de av den efterföljande generationen attackerade för sitt intresse för det talade språket. De första decennierna av 1900-talet karakteriseras nämligen av ett på nytt ökande intresse för det skrivna språket. Man framhåller att det talade språket inte alls är det primära utan snarare ett språk i tredje hand (se t.ex. Ljunggren 1946:15ff.; Wellander 1943:36).⁷ Till exempel Erik Wellander (1939:13) betraktar skriftspråket som "det egentliga, riktiga, mönstergilla språket" och därmed som "den självklara normen, efter vilken talspråket måste rätta sig" (ibid.:29).

Skriftens privilegierade ställning stärktes sedan genom importerandet av Chomskys generativa teori i svensk grammatik, eller åtminstone förblev det talade språket därigenom i skymundan. Visserligen implicerar den generativa teorin ingen sådan konsekvens. För i likhet med *grammaire générale* studerar Chomsky varken de talade eller de skrivna manifestationerna av språket utan arbetar med ett konstruerat studieobjekt. Både kompetens och performans i Chomskys tappning är sådana teoretiska konstruktioner.

§ 7. Även om den historiska genomgången varit mycket ytlig och schematisk torde det vara rimligt att säga att grammatiken i ljuset av den väsentligen framstår som en skriftlära. Härigenom kommer man nästan naturligt in på en annan fråga, nämligen om grammatiken borde vara något annat än en skrift-

⁷ Detta innebär att det talade språket visserligen historiskt sett är det första men att det samtida talade språket snarare bygger på det skrivna språket och är beroende av det. Därav uttrycket "språk i tredje hand".

lära, det vill säga, om den även borde behandla det talade språket. När det gäller att ge svar på den frågan kan man för det första påminna sig om grammatikens normativa karaktär. Oavsett om grammatikerna explicit haft några normativa anspråk har grammatiken under alla tider mer eller mindre uppfattats som ett normeringsinstrument. Också grammatikor som SAG, som själv försäkrar sig vara deskriptiv, värderingsfri och icke-normerande (se Teleman et al. 1999:17f.), kommer troligen av flertalet läsare att uppfattas som en instans man konsulterar när det gäller att veta vad som är "rätt och fel" för svenska språkets vidkommande. Även författarna själva konstaterar att det är "oundvikligt att framställningen kan tolkas normativt" (ibid.:18).⁸ Givet att grammatiken kännetecknas av denna normativitet så är det befogat att fråga huruvida det talade språket bör utsättas för en sådan normering.

En annan viktig aspekt i detta sammanhang är tal- och skriftspråkets olika natur. De är i en sådan utsträckning olika att man torde kunna säga att det handlar om två relativt självständiga realisationsformer av språket. Som till exempel Walter J. Ong (1996:17ff.) påpekar har det dock inom språkvetenskapen ända till nyligen saknats begrepp som gör det möjligt att bilda sig en uppfattning om den muntliga konsten, utan att ta hänsyn till skrivandet. Trots de insikter om talspråkets egenart som exempelvis junggrammatikerna fick präglades även deras forskning av en skriftcentrerad syn. Detta framgår bland annat i deras grundsats att det skrivna språket återger eller rentav avbildar det talade språket i synlig form. Det faktum att man beskriver det talade språket enligt samma principer som det skrivna språket härrör nämligen på ett visst sätt just från den här synen på förhållandet mellan tal och skrift. Med andra ord: eftersom skriften avbildar talet kan det talade språket beskrivas på samma sätt som det skrivna, eller till och med så att man genom att beskriva det skrivna språket samtidigt också beskriver det talade språket. Den här tanken ligger implicit i de allra flesta grammatiska arbeten under hela grammatikens historia. Grammatikens förståelse av det talade språket är alltså fortfarande främst en produkt av tillämpningen av skriftbegreppen.⁹ Detsamma kan även sägas gälla för SAG. Också Maria Arnstad (2000:19) kommer i sin recension fram till att SAG beskriver tal- och skriftspråket med hjälp av samma regelsystem, och då förstås just skriftgrammatikens system.¹⁰ Ungefär

⁸ Därutöver är SAG faktiskt också explicit normativ då den enligt inledningen i en viss utsträckning redogör för sådana normer som "kan antas vara omfattade av många människor och särskilt om de har uttalats av någon instans med erkänd språkvårdande funktion, t.ex. Svenska Akademien eller Svenska språknämnden" (Teleman et al. 1999:30).

⁹ Detta överensstämmer med det som enligt Per Linell (1982) mer eller mindre generellt karakteriserar språkvetenskapen.

¹⁰ Arnstad (2000:24) går till och med så långt att hon kastar fram frågan: "Kan det vara så att talspråksmaterial har sorterats bort för att man ska få exemplen att stämma in med de

samma slutsats drar även Jan Anward (2000:202ff.) och Karolina Wirdenäs (2000:444f.). Om SAG en gång postulerar att tal- och skriftspråk är så lika att de kan beskrivas med samma regelapparat är det i varje fall befogat att, som Arnstad (2000:25) gör, fråga sig vad det är ”för mening med att poängtera att grammatiken beskriver både talat och skrivet språk”.

Ong (1996:24f.) har i fråga om relationen mellan talat och skrivet språk fäst sig vid termen *muntlig litteratur* och betraktar den som orimlig och monstruös. Den visar enligt hans uppfattning vår oförmåga att lösgöra oss från skriftkulturen. Han menar att det ungefär är som att tänka sig hästar som hjullösa bilar; det vill säga att ”beskriva ett primärt fenomen genom att börja med ett senare sekundärt fenomen och sedan skala bort skillnaderna”, varvid den som inte gjort bekantskap med hästar skulle få en synnerligen märklig bild av vad en häst är. Jag tror att man på den här punkten kan dra en försiktig parallell till föreställningen om talspråkets grammatik.

§ 8. Jag vill avsluta min framställning med två sinsemellan skenbart helt avvikande citat. Första rösten som kommer till tals tillhör Eddu Janzzon som är en av informanterna i Mona Forsskåhls finlandssvenska slangundersökning:

Ni får inte ta slangen ifrån oss och analysera sönder den, slangen hör hemma på gatan där vi lärt oss den och där den lever. (Forsskåhls föredrag på konferensen Svenskan i Finland 6 i Vasa 22–23.9.2000.)

Från gatuslangen tar vi ett perspektivbyte till 1800-talets språkforskning som i det här fallet får representeras av ett av de stora namnen, Wilhelm von Humboldt:

Die Sprache liegt nur in der verbundenen Rede,
Grammatik und Wörterbuch sind kaum ihrem todten Gerippe vergleichbar.
(Humboldt 1969[1827–29]:186.)

Språket existerar alltså bara i det sammansatta talet, i diskursen. Grammatikens rigida regelverk gör däremot inte rättvisa åt språkets natur. Den inledande passusen i Humboldt-citatet ovan kunde förstas uppfattas som en plaidoyer för studiet av det talade språket. Humboldts huvudsakliga skepsis gäller emellertid den gängse atomistiska grammatiska beskrivningen överlag, och vad han särskilt efterlyser är dels en syn på språket som en mänsklig praxis och dels ett holistiskt perspektiv i språkforskningen (se *ibid.* samt även *ibid.*[1820]:8; *ibid.*[1830–1835]:418f.). Härvid är det väsentliga ur Humboldts perspektiv

grammatiska regler man vill beskriva?”.

inte vilken realisationsform av språket, tal eller skrift, beskrivningen hänför sig till.

Min avsikt är inte att opponera mig mot studiet av det talade språket i största allmänhet. Men jag tror att man kunde hålla Humboldts skepsis i minnet och sträva efter en grammatisk beskrivning bortom ett atomistiskt och språkimmanent synsätt. En sådan beskrivning kunde mycket väl ha sammanhängande, skrivna texter som studieobjekt. Jag tror dessutom att en textgrammatiskt inriktad beskrivning kunde vara en stor och intressant utmaning för grammatiken. Vad däremot gäller det talade språket kunde man, för att undvika risken att blott ha kvar ett skelett av det, följa Eddu Janzzons uppmaning och låta talspråket leva där det hör hemma. Må grammatiken alltså hellre få förbli en skriftlära.

Litteratur

- Anward, Jan. 2000. Allt du önskar kan du få? Om SAG och talspråket. I: Språk och stil 10, 197–220.
- Arens, Hans. 1969. Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart. 2. uppl. Freiburg/München: Alber.
- Arnstad, Maria. 2000. SAG, det är en grammatik för både tal och skrift, eller? I: Språkvård nr 2, 19–25.
- Beckman, Natanael. 1903. Några önskemål med afseende på en blifvande lärobok i modersmålets grammatik. I: Pedagogisk tidskrift 1903, åttonde häftet, 335–346.
- 1904. Svensk språklära för den högre elementarundervisningen. Stockholm: Bonniers.
- Brate, Erik. 1898. Svensk språklära för de allmänna läroverken. Stockholm: Norstedts.
- Cederschiöld, Gustaf. 1916 [1897]. Om svenskan som skriftspråk. Fjärde upplagan. Lund: Gleerups.
- & Olander, Valborg. 1904. Svensk språklära för folkskolor och allmänna läroverkens lägre klasser. Lund: Gleerups.
- Columbus, Samuel. 1963. En svensk Ordeskötsel, Angående Bokstäfver, ord, ok ordesätt. Utgiven med inledning och kommentar av Sylvia Boström. Nordiska texter och undersökningar 20. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Curtius, Ernst Robert. 1969. Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter. 7. uppl. Bern/München: Franke Verlag.
- Dieterich, U[do] W[aldemar]. 1850. Svensk språklära med jemförande häntyndningar till Norges och Danmarks Språkbruk. Första häftet: bokstafs- och ordböjningslära. Stockholm: Bagge.
- Humboldt, Wilhelm von. 1969. Werke in fünf Bänden. Bd. III: Schriften zur Sprachphilosophie. Stuttgart: Cotta.
- Linell, Per. 1982. The Written Language Bias in Linguistics. SIC 2. Linköping: Tema Kommunikation.
- Ljunggren, K.G. 1946. Språkvård och språkforskning. Lund: Gleerups.
- Noreen, Adolf. 1898. Vår nyaste lärobok i modersmålet. En granskning. I: Pedagogisk tidskrift 1898, 367–415.

- 1903. Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Första bandet. Lund: Gleerups.
- Ong, Walter J. 1996. Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet. 2. uppl. Göteborg: Anthropos.
- Osthoff, Hermann & Brugmann, Karl. 1878. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Erster Theil. Leipzig: S. Hirzel.
- Paul, Hermann. 1898 [1880]. Prinzipien der Sprachgeschichte. Dritte Auflage. Halle a.S.: Max Niemeyer.
- Schiller, A.L. 1859. Svensk språklära. Göteborg.
- Schwartz, Eugene & Noreen Adolf. 1881. Svensk språklära för högre undervisning och till självstudium. Första häftet. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Silverstolpe, Axel Gabriel. 1814. Försök till en ny uppfattning af hufvud-grunderna för allmänna språk-läran. Stockholm.
- Swedberg, Jesper. 1722. En kortt Svensk Grammatica. Efter mongas åstundan/ Med Kongl. frihet, Och wederbörandes tilstånd/ Af Trycket utgifwen. Stockholm.
- Tegnér, Esaias. 1922 [1874]. Språk och nationalitet. I: Ur språkens värld. Tre uppsatser av Esaias Tegnér. Stockholm: Bonniers, 95–164.
- Teleman, Ulf et al. 1999. Svenska Akademiens grammatik. Volym I: Inledning. Register. Stockholm: Norstedts.
- Tiällmann, Nils. 1696. Grammatica Suecana, Äller En Svensk Språk= Ock Skrif=Konst/ Välment sammanskrifen/ ock i liuset gifen/ mäd egen bekostnad. Stockholm.
- Wellander, Erik. 1939. Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård. Stockholm: Norstedts.
- 1943. Språkvård och kulturarv. Stockholm: Norstedts.
- Wirtenäs, Karolina. 2000. "man blir liksom bara hallå". Om talspråk i SAG. I: Engdahl, Elisabeth & Norén, Kerstin (red.), Att använda SAG. 29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik. Meddelanden från institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet, 440–455.